

- ERIKSON, E. *Identity and the Life Cycle*. Hamburg: Norton, 1980.
- FAIRBAIRN, R. *Psychoanalytic Studies of the Personality*. New York: Routledge, 2013.
- FREUD, S. *Das Ich und das Es*. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler psychoanalytischer Verlag, 1923.
- FREUD, S. *Die Traumdeutung*. Frankfurt am Main: Fischer, 1982.
- FROMMER, H. *Lesen im Unterricht: von der Konkretisation zur Interpretation*. Hannover: Schroedel-Schulbuchverlag, 1988.
- GREENBERG, J. Conversations with Oedipus. In *Trends in psychiatry and psychotherapy*. 34 (2), 2012, s. 51–61.
- HNÍK, O. *Didaktika literatury: výzvy oboru: od textů umělecké povahy k didaktice estetickovýchovného oboru*. Praha: Karolinum, 2014.
- HOLLAND, N. *Poems in Persons: An Introduction to the Psychoanalysis of Literature*. New York: Norton, 1975.
- HOLÝ, J. *Možnosti interpretace: česká, polská a slovenská literatura 20. století*. Olomouc: Periplum, 2002.
- INGARDEN, R. *Umělecké dílo literární*. Praha: Odeon, 1989.
- KILLBORNE, B. Oedipus and the oedipal. In *The American Journal of Psychoanalysis*. 63 (4), 2003, s. 289–297.
- LICHTENSTEIN, H. *The Dilemma of Human Identity*. New York: J. Aronson, 1977.
- MILLER, P. L. Oedipus rex revisited. In *Modern psychoanalysis*. 31 (2), 2006, s. 229–250.
- VLEMINCK, J. De. Tragic choices: Fate, oedipus, and beyond. In *The Locus of Tragedy*. 2008, 1, s. 197–214.

Z nové umělecké literatury

Plavba Petra Hrušky současnou českou poezií

Bohuslav Hoffmann

hoffmannova@ujc.cas.cz

HRUŠKA, Petr. *Spatřil jsem svou tvář*. Brno: Host 2022, dotisk 2023.

Klíčová slova: současná česká poezie, sbírka Petra Hrušky, kompozice, vnitrotextové subjekty, motivy slova a psaní

Key words: contemporary Czech poetry, Petr Hruška's collection of poems, composition, intratextual subjects, motives of word and writing

Petr Hruška Cruising Contemporary Czech Poetry

Petr Hruška's collection of poems *Spatřil jsem svou tvář* is a reaction to the text from the 16th century – the report of the Italian noble man Antonio Pigafetta on his experience from the discovery voyage of the Portuguese explorer Magalhães. The second section of the collection is based on a fictive dialogue with Pigafetta and on evaluation of his report. This section builds on and complements the introductory section composed of 40 shorter poems evoking adventurous spirit of the cruise to exotic countries.

Petr Hruška (nar. 1964) je ostravský básník, spisovatel a literární historik – autor řady básnických sbírek a monografií *Někde tady. Český básník Karel Šiktanc* (2010) a *Daleko do ničeho. Básník Ivan Wernisch* (2019). Za svou poslední sbírku *Spatřil jsem svou tvář* se stal držitelem ceny Magnesia Litera za poezii. Je to již druhé vysoké ocenění, neboť v roce 2013 získal Státní cenu za literaturu za sbírku *Darmata*.

Jeho poslední knihu doprovázejí tři variace malíře Jakuba Špaňhela na motiv lodi. Téma lodi a plavby je ve sbírce tématem dominantním. (U Hrušky navíc není nové, již v roce 2007 vydal knihu *Auta vjíždějí do lodí*.) „Kam se člověk podíval, všude byla loď“, čteme v prologu sbírky (s. 13). Volbu tématu zde autor zdůvodňuje také odkazem na osmou kapitolu Písma: důležitou loď, z níž pochází vše živé, je archa Noemova. Připomeňme, že osmá kapitola Starého zákona má název *Nový začátek*. Po předcházející potopě promluvil Bůh k Noemovi takto: „Vyjdi z archy – ty a s tebou tví synové, tvá žena a ženy tvých synů. Vyveď s sebou všechno živé, co máš u sebe – veškeré tvory z ptactva, dobytka i havěti lezoucí po zemi. Ať se hemží na zemi a ať se na zemi plodí a množí. (...) Už nikdy kvůli člověku neprokleji zemi, i když jsou myšlenky lidského srdce už od mládí zlé. Nikdy už nepobiji vše živé, jako jsem to učinil.“ (*Bible*, překlad 21. století, Praha: Biblion 2009, s. 8.)

K oceněné sbírce autora inspirovala opakovaná četba pozoruhodného textu s názvem *První zpráva o cestě kolem světa*, který sepsal italský šlechtic a dobrodruh Antonio Pigafetta. Ten se jako pisarš zúčastnil objevitelské výpravy, již vedl portugalský mořeplavec ve španělských službách Fernão de Magalhães; plavba trvala tři roky a skončila v roce 1522, kdy do Sevilly dorazila („přetížená hřebíčkem“) jediná z původních pěti lodí Magalhãesovy flotily. Z 237 členů posádky se jich vrátilo pouze osmnáct – včetně „vyzábělého Pigafetty v košili, s popsanými papíry v rukou“, ale bez kapitána Magalhãese, který byl v bitvě (už v polovině plavby) zabit a sněden domorodci na Filipínách. (Připomeňme si, že se vše odehrává na prahu novověku, v době velkých námořních objevů – v době, kdy Kryštof Kolumbus objevil Ameriku, Vasco da Gama doplul do východní Indie, Hernán Cortés dobyl Mexiko, Francisco Pizarro objevil Peru, aj.) Petr Hruška, fascinovaný Pigafettovým textem, vydal svou knihu přesně v den, kdy uplynulo pět set let od návratu Magalhãesových námořníků – 8. září 2022.

Hruškova kniha má pozoruhodnou kompozici. Reakcí autora na Pigafettovu zprávu je rozsáhlá báseň *Přetížená loď*; autor v ní použil i citáty z Pigafettova textu v překladu Josefa Hajného (jsou vyznačeny kurzivou). Tato báseň tvoří druhou část sbírky a jako první část (do značné míry komplementární) jí předchází soubor čtyřiceti kratších básní s názvem *Papoušci v zrcadlech*. Jednotlivé básně (jako střípky rozbitého zrcadla) dohromady skládají obraz fiktivní plavby, která je i není plavbou Magalhãese a Pigafetty: sám básník o ní říká, že jde o „příběh zcela fiktivní plavby blíže neurčených lodí neznámými končinami v neznámém, univerzálním čase“. (Výroky P. Hrušky zde i dále citujeme z jeho rozhovoru s Ivanem Motýlem v deníku Ostravan, 4. 10. 2022.) Celá sbírka je psána prozaizovaným volným veršem.

Na základě Pigafetových záznamů Hruška evokuje charakter Magalhãesovy plavby (i dalších podobných zámořských plaveb): zčásti objevitelský, zčásti dobyvatelský, zčásti obchodní. Obě části sbírky se prolínají, vykazují i konkrétní tematické a motivické korespondence. Všude se např. vyskytují pasáže zobrazující (názorně, a přitom velmi střídmo) krutost a brutalitu Evropanů i domorodců, drastické výjevy z nelítostných vzájemných soubojů. Např.:

Útočili tak mizerně,
až to uráželo.
Brzy jsme byli hotovi. (s. 22)

Když si první z nich vytáhl šipku z hrudi,
užasle si ji prohlížel.
Dosud se domnívali,
že jsou jediní na světě. (s. 19)

Vyjednávání nedopadlo dobře.
Nechtějí nám vydat důstojníkovu mrtvolu.
Prý pochopili,
o jak vzácného člověka jde.
Máme si nechat všechny ty,
co plavou okolo. (s. 33)

Dále se dočítáme o jedovatých šípech, o rozčtvrcených námořnících, o podřezávání mužů... (s. 61). Přímý citát z Pigafetovy zprávy zní: *Trochu ho udeřili do hlavy, / takže potom šel povolně.* (s. 59)

V Hruškových verších jsou opakovaně charakterizovány i obchodní aspekty, „kšeftařská“ orientace plavby. Přístup mořeplavců k výměnnému obchodu dokládají verše ze s. 21, jež mají podobu obchodní bilance:

Za nůž je ovce.
Za zvonek zázvor,
za měděný drátek miska hřebíčku,
za červenou čepici býk.

Obchodování bylo přitom velmi důležité i pro domorodce a jejich chování bylo stejně nepoctivé jako chování Evropanů, jak o tom svědčí verš „šidí všude“ (s. 38).

Další korespondence mezi oběma částmi sbírky můžeme nalézt v pasážích týkajících se „obracení domorodců na víru“. Citát z Pigafetova textu na s. 57 říká: *Tito lidé by se na víru v Ježíše Krista / dali snadno obrátit...* Verše z první části (s. 35) však vyznívají ironicky („Nazítrí půlka vesnice odprísáhla, / že budou křesťané“) a odpovídají tomu, co P. Hruška vyslovil ve výše uvedeném rozhovoru: „Mýtus o tom, že bílá civilizace šířila v dalekých zemích nejsvatější hodnoty lidskosti, dávno padnul“.

Zpráva A. Pigafetty ale nepochybně inspirovala básníka i k výpovědi o tom, jak drsní a neurvalí námořníci během plavby strádali a postupně umírali sužováni různými chorobami. Dočítáme se zde o „krvácejících dásních“, o tom, jak „horečka kreslila

v mapách“ (s. 49); o tom, jak „nemocní zkoušeli vše, i vnitřnosti nepřátel“ (s. 63). Fiktivní mořeplavec, který je „vypravěčem“ první části, úzkostně konstatuje: „Asi mne opouštějí síly. / Nákaza se rychle šíří.“ (s. 35)

Termínu „vypravěč“ si dovoluji užít proto, že Hruškovu knihu rozhodně nelze považovat za sbírku lyrické poezie – má daleko spíše epický charakter. V této souvislosti je vhodné zmínit i exponování vnitrotextových subjektů v obou částech skladby: fiktivní účastník fiktivní plavby je v první části do značné míry mluvčím ostatních námořníků, střídá 1. osobu plurálu: „když jsme vystoupili na břeh“, „naše loď zůstaly o den déle“, s 1. osobou singuláru: „snažil jsem se být jiný“, „poznal jsem ji mezi ostatními“ apod. Drží se „dobové“ perspektivy překvapeného poutníka do exotických krajín a průběh plavby nijak nehodnotí. Naproti tomu subjekt druhé části, který svým způsobem zastupuje autora (a perspektivu člověka 21. století), vede fiktivní dialog s A. Pigafettou, oslovuje ho, hodnotí jeho svědectví o výpravě a používá 2. osobu singuláru: „Pigafetto ... naskočil jsi na loď ... psal jsi ... věděl jsi, o čem píšeš ... právě ty jsi před pěti sty lety zapsal...“ Konfrontace obou částí, konfrontace „tehdy“ a „ted“ tak pomáhá čtenáři pochopit poselství sbírky.

Ve druhé, „pigafetovské“ části je tedy neustále tematizováno psaní. A v obou částech výrazně vystupuje slovo (slova) a jeho moc: např. při vyprávění o domorodém králi, kterého jeho soukmenovci „chrání před slovy“; potřebná sdělení „zbavují zlé moci“ pomocí různých obřadů, ohně, vody, izolace jejich nositelů a teprve „čistá slova“ předávají králi (s. 23). Ve druhé části jeho dialogický partner připomíná Pigafettovi: „Několikrát jsi užil slovo krása ... mnohokrát jsi použil slovo hrůza...“ (s. 62, 63). „Hrůza“ jako součást života námořníků i domorodců tu už byla dostatečně představena, exponována je však skutečně i krása, především v souvislosti s exotickou erotikou:

Ženy chodí nahé jako všichni,
prsy si malují rudě.
(...)
Otevřela své nohy
a dívala se. (s. 25)

Motiv slova nás přivádí k závěrečné úvaze o smyslu cesty kolem světa – a o smyslu oceňované sbírky Petra Hrušky. Domnívám se, že první část povyšuje i část druhou, intertextově svázanou se zprávou A. Pigafetty, do polohy zobecnění, filozofické reflexe. Ostatně básník (v rozhovoru s I. Motýlem) sám uvádí: „Najednou se mi zachtělo univerzální metafory lidského počínání“. Jeden z posledních veršů celé skladby zní „Svět je obeplutý“ (s. 65); ale účastníky (ani jejich mecenáše) to zřejmě neuspokojilo, protože přinesli zprávu, že „Země nemá okraje, a tedy spočinutí“ (s. 57). A opět slova: „od oné chvíle se slova *kupředu* a *návrat* / nepřestala chvět / o svůj smysl“ (tamtéž). Můžeme něco obeplout, ale jen se vrátíme do výchozího bodu, nepostoupíme nijak kupředu. „Možná je na vině pouhá / rotace Země.“ (s. 64) Magalhãesova plavba měla mít logický, jednosměrný smysl; při snaze pochopit smysl světa a lidského konání však nevystačíme s logikou, racionalitou, jednosměrností. Spíše sem vstupuje představa proslulé středověké lodi bláznů, jejíž plavba je zbavena směru a smyslu.

A ještě jednou „slova“, tentokrát v souvislosti s názvem první části *Papoušci v zrcadlech*. Papoušci (z exotických ostrovů) „se snadno naučí / opakovat slova“ (s. 29). Ostrované obdarovávají námořníky papoušky, ti jim na oplátku přivázejí malá zrcadla – a pak se neustále „papoušci opakují v zrcadlech“ (tamtéž). Jednoho dne se ale loď nakloní, bedny se zrcátka se překotí a fiktivní mořeplavec ve střepech rozbitých zrcadel „spatří svou tvář“:

Spatřil jsem svou tvář,
spatřil jsem svou tvář,
spatřil jsem svou tvář tolikrát,
až jsem couvnul. (s. 17)

Máme zde tedy motiv roztržičnosti, hledání identity a nemožnosti jejího nalezení; dále motiv nejistoty a ohroženého lidství, vtělený do představy lodi a její plavby, což naposledy opřeme o slova Petra Hrušky: „Mám neodbytný pocit, že náš svět je loď a že my všichni se permanentně ocitáme na vratké palubě. Je velmi obtížné udržet kurs, udržet směr, nepotopit se – a zároveň být ještě lidmi.“ (K výrokům z rozhovoru zde chci jenom poznamenat, že autorova sebeinterpretace, jakkoli je v tomto případě velmi sugestivní a přesvědčivá, zůstává pouze jednou z možných interpretací.) A konečně je tu motiv opakování (nejen toho papouščího): všechno se vrací, stále se vracíme zpět, aniž bychom se poučili, našli východisko a odrazili se kupředu.

Kdesi ve tvé zprávě pro věčnou paměť
zůstává i zápis,
že se před pěti sty lety na ostrově Zubu
náhle rozesmála
neznámá žena.
Svět je obeplutý. (s. 65)

Ano, svět je obeplutý, ale zůstává nepoznaný. Básník tu vyslovil své přesvědčení, že za pět set let se nic podstatného nezměnilo, že jsme pořád stejní; z našich životů nezmizel strach, nejistota, ale ani zlo, násilí, nedostatečné porozumění pro jinakost všeho druhu... Kdo si přečte Pigafettovu zprávu, může mu začít připomínat současné události, a tak znovu „spatří svou tvář“.¹

¹ Autor děkuje za podnětné připomínky jednomu z anonymních recenzentů.